

DOŽIVLJAJ PRVOGA SVJETSKOG RATA MIJE ČIPORA ILI KOLIKO SMO ODREĐENI KRAJOLIKOM ODRASTANJA

VIJOLETA HERMAN KAURIĆ

Hrvatski institut za povijest

10000 Zagreb, Opatička 10

vherman@isp.hr

DOI: 10.17234/SEC.28.13

Prethodno priopćenje

Primljeno: 9. 6. 2016.

Prihvaćeno: 1. 7. 2016.

Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije CC BY-NC-ND 4.0 HR

Autorica analizira doživljaj rata na primjeru dnevnčkih zapisa seljaka iz Lonje Mije Čipora, običnog vojnika 27. domobranske pukovnije iz Siska, koji je sudjelovao u Prvom svjetskom ratu od prvoga a umalo i do posljednjeg dana rata. Iako je vjerojatno pisao dnevnik sve vrijeme, ostala je sačuvana samo jedna knjižica zapisa o posljednje dvije ratne godine. Zapisi počinju na Istočnom bojištu na tromeđi Austro-Ugarske Monarhije, Ruskog Carstva i Kraljevine Rumunjske, da bi početkom 1918. njegova postrojba bila prebačena na Talijansko bojište i to na područje Tirola. U radu se analizira koliko je promjena ratišta utjecala na promjenu ličnosti Mije Čipora, odnosno koliko se razlikovao njegov doživljaj rata na jednom i na drugom bojištu, pri čemu je naglasak stavljen na prizmu krajolika odrastanja.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Mijo Čipor, 27. domobranska pukovnija (Sisak), Istočno bojište, Talijansko bojište, doživljaj rata, krajolik odrastanja

UVOD

Mijo Čipor bio je narednik kombinirane strojničke satnije 27. domobranske pješačke pukovnije iz Siska, čiji je dnevnik igrom slučaja dospio jednom trgovcu starinama, a zatim u ljeto 2012., opet sasvim slučajno, i u moje ruke. Iako se iz dnevnika daje razabrati da je Mijo pisao dnevnik svih ratnih godina, ostala je sačuvana samo jedna bilježnica malog formata (10 × 14,5 cm) koja sadrži svakodnevne pojedinačne ili skupne zapise za razdoblje od 24. svibnja 1917. do 1. srpnja 1918. kada je s Talijanskog bojišta krenuo kući na odmor. Nije poznato je li tada zbog nekog razloga bilježnica ostala kod njegove obitelji nakon što se on vratio

na bojište ili ju je odnio sa sobom da bi je po njegovoj pogibiji neka dobra duša, slijedeći uputu, poslala natrag njegovu ocu. Uputu je Mijo napisao na nultoj stranici dnevnika. Tamo stoji:

Nedao Boga da mi se što dogodi. Tko nadje ovaj notes neka si ga uzme a mom ocu javi zamene. Atres:¹

gosp. Nikola Čipor

kbr. 68. u Lonji

z. p. Šaš (Dnevnik, 0).²

U istom smotuljku s bilježnicom bila je jedna uokvirena fotografija vojnika u uniformi (Slika 1) i pet dokumenata prepiske njegove udovice Kate s civilnim vlastima oko isplate mirovine i invalidnine na koju su imali pravo ona i maloljetna joj djeca: kći Mara (rođ. 24. listopada 1912.) s pravom na potporu do navršene 14. godine života (dakle, do listopada 1926.) i sin Ivan (rođ. 22. srpnja 1914.) s pravom na potporu do navršene 16. godine (do srpnja 1930.). Na potporu su imali pravo do rečenih rokova “pod uvjetom trajnog udovištva udove”. Iako je Kraljevsko povjereništvo za socijalnu skrb 10. studenoga 1920. donijelo odluku o isplati opskrbe pristojbe, odluka je retrogradno stupala na snagu 1. studenoga 1918., odnosno s početkom prvog mjeseca od muževe/očeve smrti. Prema toj odluci, Kata Čipor imala je pravo na 180 kruna godišnje

Slika 1". Fotografija Mije Čipora u uniformi (Foto "Paul", Brod na Savi, nedatirano)

¹ Atres je iskrivljeni oblik od fr. *adresse* – adresa.

² Dnevnik u originalu nije paginiran, ali ću se radi lakšeg snalaženja koristiti brojem stranica. U izvorni tekst dodane su samo interpunkcije jer ih autor u pravilu ne koristi, pa je tekst teško čitljiv suvremenim čitateljima. Sve ostalo je kao u originalu.

udovičke mirovine i 90 kruna dodatka na mirovinu sve dok je udovica, te za svako dijete još po 48 kruna do određene dobi. No, nisu imali pravo na dodatnih 96 kruna za najsiromašnije obitelji.³ Iz toga proizlazi da je obitelj dobivala 366 kruna godišnje opskrbnine,⁴ a s obzirom na to da nisu dobivali dodatak za najsiromašnije, pretpostavka je da su bili ondašnja prosječno siromašna seljačka obitelj.

U veljači 1926. Kata Čipor je pri Kotarskom sudu u Novskoj pokrenula postupak za dobivanje invalidske potpore za svoju obitelj na osnovi pokojnog supruga, ali do okončanja postupka u prosincu iste godine kćeri Mari već je isteklo pravo na potporu, pa su pravo ostvarili samo Kata i sin Ivan. Imali su pravo od 65% punog iznosa invalidnine do Ivanove navršene 15. godine života, što je iznosilo 1950 dinara godišnje, da bi se nakon toga datuma iznos smanjio na na 1500 dinara godišnje.⁵ Svota je trebala biti isplaćivana njegovoj majci kao opunomoćenici do daljnjega. Ali zbog promjena propisa o isplati invalidnina i odredbi o minimalnoj visini plaćenog poreza, Kata Čipor izgubila je odlukom Invalidskog suda osječke divizijske oblasti u Osijeku pravo na tu potporu jer je njezina zadruga godišnje plaćala 644 dinara poreza, na što se ona žalila Odsjeku za računovodstvo Odjeljka za invalidnine Financijske direkcije u Zagrebu. No, taj je Odsjek potvrdio odluku niže instancije i Kata je ostala bez potpore s danom 29. veljače 1932., na što se ona opet žalila. Dana 25. travnja 1932.

³ S obzirom na to da je riječ o dokumentima koji su nekoć bili u privatnom vlasništvu, nema smisla navoditi brojeve spisa niti su na njima urudžbeni brojevi administrativnih instancija koje se uobičajeno navode prilikom citiranja izvorne arhivske građe. Kako su spisi i dalje u privatnom vlasništvu, navedeni podaci navode se isključivo kao poticaj za daljnje istraživanje jer se u hrvatskoj historiografiji o tome nije pisalo.

⁴ Svi podaci preuzeti su iz dokumenata na kojima izričito stoji da je riječ o iznosu pristojbe na godišnjoj razini, bez ikakve naznake ispravljanja tiskanog obrasca rukom, što je bio uobičajeni postupak austrougarske administracije ako su korištene stare tiskanice. Naime, iz kasnijeg preračuna u dinare proizlazi da bi spomenuti iznos ipak moglo biti na razini mjeseca, ali za to trenutačno nema dokaza.

⁵ Za sada nije poznato kako je vršen izračun dodijeljenih iznosa jer navedeni iznos ne čini rečeni postotak od svote decidirano navedene u istom tom dokumentu, čak u istoj rečenici, barem ne prema uobičajenim matematičkim izračunima. Pretpostavka jest da je riječ o znatno kompliciranijim izračunima (oporezivi dio, visina prireza i slično) kojima se hrvatska historiografija za sada nije bavila. O konverziji kruna u dinare vidjeti: Kolar-Dimitrijević 2013:138–139.

napisano je rješenje Višega invalidskog suda u Beogradu koji je potvrdio otprije donesene odluke sudova i utvrdio da Kata Čipor nema pravo na potporu te je odbacilo sva njezina traženja kao neumjesna. Na tu odluku više nije imala pravo žalbe. Zanimljivo je da je odluku suda trebalo dostaviti u Feričance u koje se, po svemu sudeći, preselila nakon posljednje žalbe. I to je sve.

Od života cijele jedne obitelji ostalo je svega nekoliko papira iz kojih se dalo razabrati da je dotični Mijo Čipor bio rođen 23. svibnja 1882. u Lonji⁶ i da je poginuo 29. listopada 1918. “na Monte Valone u Italiji”⁷ u činu stožernog narednika. Sljedećeg je dana na Talijansko bojište stigla Austrougarska komisija za uspostavu primirja i pored Padove su započeli pregovori s talijanskim izaslanstvom na uručenim im uvjetima za separatno primirje. Primirje je potpisano 3. studenoga 1918. u 17.00 sati i odmah je stupilo na snagu za austrougarske postrojbe, dok je za talijansku vojsku počelo vrijediti u isto vrijeme sljedećeg dana (Čutura i Galić 2004:54). Time je za većinu hrvatskih postrojbi bio završen Prvi svjetski rat te je uslijedilo povlačenje i neorganizirani povratak vojnika kući ili organizirani povratak u domicilne vojarne.

Mijina zlosretna sudbina bila mi je dodatni poticaj za pokušaj pronalaženja potencijalnih potomaka jer kako drugačije nazvati pogibiju u posljednjim danima rata nakon što je preživio tolike godine na prvoj liniji bojišta. S obzirom na to da je Mijo bio rođen 1882., bio je zahvaćen prvim valom opće mobilizacije provedene 27. srpnja 1914. koja je obuhvatila sve vojno sposobne muškarce od 19. do 42. godine starosti (Vukičević 2015:28). Dakle, otišao je u rat svega pet dana nakon rođenja sina, a na godišnjicu odlaska 1917. gorko piše:

⁶ Lonja je selo u Lonjskom polju smješteno na nekadašnjem utoku Stare Lonje u Savu, uz cestu Sisak – Jasenovac. Prema popisu stanovništva, 1910. je bilo 725 stanovnika: http://www.dzs.hr/Hrv/pxweb2003/Dialog/Print.asp?Matrix=Tabela4_03&timeid=2012919204155&lang=10 (pristup 19. 9. 2012.).

⁷ Riječ je o brdu Vallon, ili Monte Vallon, u talijanskim Dolomitima s najvišim vrhom Monte Vallon Bianco (2684 m). Danas je tu poznata planinarska staza i svi vrhunci navedeni na planinarskim rutama jesu iznad 2000 m: http://www.planetmountain.com/english/trekking/ferrate/itineraries/scheda.php?id_itinerario=120&lang=eng&id_tipologia=35 (pristup 10. 10. 2016.).

Tri su godine kako skoro cela Evropa gori u strašnom ratu, a ja ratnik. Tri su godine kako sam ostavio moj mili dom, moju ženu, dječicu i mile roditelje moje. Proživio teški dana i časova, u Srbije sa hiljadu moje braće koji odavno nema među živima, i bog dragi još zna kad će nam svanuti sunce mira. (*Dnevnik*, 13, 27. srpnja 1917.)

Čitajući literaturu o ratu u kojoj se bez iznimke spominju veliki gubici obiju strana, moram priznati da mi se nije činilo da su mogli postojati pojedinci koji su proživjeli više od četiri ratne godine i koji su preživjeli. Sve dok nisam pročitala ovaj dnevnik. Preživljavanje rata do tada sam povezivala s kasnijim stavnjama, odnosno sa što kasnijim odlaskom na bojište, a premda su preživjeli prvoborci bili rijetkost, ipak ih je bilo. Jedan od njih bio je i Pero Blašković,⁸ a Mijo Čipor bio je umalo jedan od njih.

S obzirom na specifično prezime – Čipor, uspjela sam pronaći Mijina unuka (rođ. 1940.) i njegovu suprugu, no ne mogu reći da su bili pretjerano sretni što sam im se obratila. Gospodin o svome djedu nije znao ništa, čak niti gdje je poginuo, ali se sjećao da je baka ostala udovica do kraja života i da je primala dobru mirovinu. Što god to značilo. Više je znao o rodbinskim vezama Mijine djece u međuratnom razdoblju, ali mu većina imena koja se spominju u dnevniku nije ništa značila.⁹ No, ono što me je posebno dirnulo jest činjenica da je njegov otac, dakle Mijin sin Ivan, umro nekoliko godina ranije, dok mu je majka Kata u to vrijeme još uvijek bila živa, ali vrlo teško bolesna.¹⁰ Premda je upitno koliko bi to dvoje ljudi moglo znati o čovjeku kojeg nikada nisu istinski upoznali, žal nad propuštenom prilikom ipak ostaje.

⁸ Pero Blašković bio je profesionalni vojnik tijekom Prvoga svjetskog rata, a zatim istaknuti gospodarstvenik u međuratnom razdoblju. Njegovu autobiografiju *Sa Bošnjacima u Svjetskom ratu* (Beograd, 1939.; reprint: Zagreb, 2014.) preporučujem svima koje zanima ratno razdoblje jer osim očekivanih vojnih činjenica obiluje i dragocjenim podacima o vojničkoj svakodnevici.

⁹ U razgovoru s njima saznala sam da se Mijina kći Mara udala u obitelj Jednaček i da je umrla 1954. u Lonji. Zanimljivo je da se u dnevniku spominje Mijo Jednaček koji je bio bliski Čiporov prijatelj, a prema kazivanju obitelji i daljnji rođak.

¹⁰ Prema podacima s *web*-aplikacije “Tražilica pokojnika” poduzeća Gradska groblja Zagreb, Ivan Čipor umro je 13. srpnja 2006. u 91. godini, dok je Kata Čipor umrla 30. studenoga 2014. u 88. godini: <http://www.gradskagroblja.hr> (pristup 13. 5. 2016.).

Ono što posebno žalosti jest činjenica da prijašnje generacije hrvatskih povjesničara nisu pokazivale zanimanje za sudbinu „običnih ljudi“ koji su izravno sudjelovali u Prvom svjetskom ratu ili su bili u izravnom kontaktu s ljudima koji su taj rat preživjeli. Tako u Hrvatskoj još uvijek ne postoji audiobaza sjećanja sudionika¹¹ ili zasebna zbirka dnevnika, kao što je to uobičajeno primjerice u Velikoj Britaniji.¹² No, pravo je pitanje hoće li do toga ikada doći.

Istraživačima tek preostaje nada da hoće i da će Hrvatski državni arhiv nastaviti s nadogradnjom svoga portala koji je za sada jedini portal toga tipa u Hrvatskoj. Do obilježavanja stogodišnjice početka Prvoga svjetskog rata (2014.), kada je Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu počeo svakodnevno objavlјivati zapise iz dnevnika Stjepana Kolandera,¹³ hrvatskoj stručnoj i znanstvenoj javnosti bilo je više ili manje poznato tek nekoliko dnevnika vojnika iz Prvoga svjetskog rata.¹⁴ Poslije je objavlјen i cjelokupni ratni

¹¹ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu nedavno je na svom *web*-portalu *Prvi svjetski rat 1914.–1918. – pogled iz arhiva* objavio osam sjećanja sudionika nastalih vjerojatno u povodu 50. obljetnice Oktobarske revolucije. Stoga je naglasak u razgovorima stavlјen na posljednje dvije godine rata, odnosno na odlazak iz zarobljeničkih logora u dobrovoljačke odrede. Razgovori dostupni na: <http://prvisvjetskirat.arhiv.hr/ZbirkaDetalji?ZbirkaId=297> (pristup 17. 5. 2016.).

¹² <http://nationalarchives.gov.uk/news/905.htm> (pristup 17. 5. 2016.).

¹³ *Ratni dnevnik Stjepana Kolandera. “Sa ratišta I.–XX.”*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, inv. br. HPM/PMH – 27596. Dnevnik dostupan na: <http://www.bezrumanemasturma.hismus.hr/> (pristup 10. 5. 2015.).

¹⁴ S obzirom na to da je riječ o kraćim studijama ili samo prijepisima dnevnika koji su trenutačno jedini javno dostupni, donosim njihove pune bibliografske navode: ČEBOTAREV, Andrej. 1995. “Prvi svjetski rat u očima grofa Stjepana Erdödyja”. *Gazophylacium*, vol. 2/1–2:33–58; BATUŠIĆ, Nikola. 2003. “Ratni dnevnik Branka Gavelle”. U *Krležini dani u Osijeku 2002.*, ur. Branko Hećimović, Zagreb – Osijek, 132–157; KUNČIĆ, Meri i Zoran LADIĆ. 2003. “Prilog životopisu Milana Japunčića”. *Biobibliographica*, vol. 1:69–90; “Ratni dnevnik Đure Radakovića”. 2004. *Hrvatska revija*, vol. 4/3:61–69; PETERLIN, Davorin. 2006. “Josip ‘Josipović’ Rukavina”. *Hrvatska revija*, vol. 6/1:4–11; HERMAN KAURIĆ, Vijoleta. 2008. “Sjećanja dr. Vatroslava Florschütza sa ratišta Prvoga svjetskoga rata”. *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, vol. 15:35–49; HRSTIĆ, Ivan. 2010. “Dnevnik Ivana Čovića – prilog istraživanju dobrovoljačkog pokreta među Hrvatima u SAD-u u vrijeme Prvoga svjetskog rata”. *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 42/1:157–177.

dnevnik Vatroslava Florschütza, istaknutoga hrvatskoga kirurga.¹⁵ No za sada nije objavljen nijedan dnevnik običnog seljaka, poput Mije Čipora, nego je riječ o dnevnicima ljudi koji su po zanimanju bili činovnici, liječnici, trgovci ili slično, ukratko intelektualci.

U popratnim studijama tih dnevnika, ako su napisane uz izvorni tekst ili objavljena verzija nije puki prijepis dnevnika bez opaski, nastoji se rekonstruirati ratni ili zarobljenički put dotičnoga te odgonetnuti kakav je bio njegov stav prema vjeri, ratu, domovini, Monarhiji i drugim važnim temama. No, koliko je meni poznato, do sada nitko u sklopu hrvatske historiohrafije nije pokušao obraditi nečiji dnevnik kroz prizmu krajolika odrastanja i utjecaja rodnoga kraja na nečiji doživljaj rata. Pritom ne koristim sintagmu krajolik odrastanja kao metodološku odrednicu, jer takvo nešto ne postoji u historiografiji, nego je to više kratki opisni naziv za sve one utjecaje koje čovjek upija na mjestu odrastanja i uz pomoć kojih doživljava svijet oko sebe. Na prvi se pogled čini da krajolik odrastanja i njegov utjecaj na čovjeka/pojedinca ima veze s metodološkim principima i znanstvenim tezama uklopljenima pod zajedničkim nazivnikom ekohistorija (*environmental history*), ali to nije tako. Ekohistorijski modeli pretežno su usmjereni na međudjelovanje društva i prirode, odnosno na to kako je društvo utjecalo na prirodni okoliš te, s druge strane, kako je okoliš utjecao na razvoj društvenih zajednica na određenom području, ali ne i pojedinaca. (Usp. Petrić 2008) Taj utjecaj okoline u ovom je dnevniku poprilično jasno vidljiv možda upravo zbog toga što ga je pisao priprosti seljak koji se do odlaska u rat vrlo vjerojatno nije maknuo iz svoga rodnoga kraja.

Svakako valja istaknuti da dnevnik Mije Čipora opisuje njegovu ratnu sudbinu na dva po mnogo čemu posve različita ratišta – Istočnom (ruskom) i Talijanskom bojištu, pri čemu su njihove geografske različitosti najočitiji i svima jasno shvatljiv aspekt te različitosti. S jedne strane imamo ratište smješteno u pitomoj ravnici, prošaranoj vodotocima, s priličnim brojem naselja i civila, za razliku od drugoga smještenog u visoke, umalo neprohodne planine Alpa, vječito zatrpane snijegom, bez stalnih vodotoka

¹⁵ *Kirurg na fronti. Ratni dnevnik Vatroslava Florschütza 1914. – 1918. / Surgeon at the Front. Vatroslav Florschütz's War Journal 1914 – 1918.* 2014. Priređivači Stella Fatović-Ferenčić i Antun Tucak. Zagreb – Osijek.

i trajne vegetacije te posebice bez stanovništva. Iako će mnogi reći da su drugi aspekti različitosti tih ratišta, poput duljine boravka na prvoj liniji, izloženosti topovskoj paljbi ili visina rizika od smrti, znatno važniji za nečiji doživljaj rata od pukih geografskih datosti, čitajući ovaj dnevnik meni se to ne čini tako. Stoga u nastavku teksta donosim izvatke iz dnevnika koji govore o tome koliko nas krajolik odrastanja određuje, bili mi toga svjesni ili ne.

ISTOČNO (RUSKO) BOJIŠTE

U trenutku kada započinje dnevnik (24. svibnja 1917.) Mijina je postrojba bila stacionirana u mjestu “Stari Bohorodžani”¹⁶ u današnjoj zapadnoj Ukrajini, tada blizu tromede Austro-Ugarske Monarhije, Ruskog Carstva i Kraljevine Rumunjske. Postrojba je bila smještena u dobrim nastambama s “gospodskim” sobama koje su prethodne godine na uzvisini podigle lovačke postrojbe i iz njih se vidio cijeli kraj s pogledom na Karpate s kojih je dolazio hladan vjetar. U blizini je tekla rijeka Sadžavka¹⁷ u kojoj se moglo održavati čistoću tijela i odijela. Zapovjednik je bio “dobra duša”, “menaže”¹⁸ je bilo dosta, a ono čega nije bilo moglo se kupiti od lokalnog stanovništva. Rusi su bili daleko i vojska je živjela “kao u civilu”. Tijekom dana uređivali su nastambe i odmarali, poslijepodne su časnici imali “školu” (jurišni tečaj), a navečer se pred “kućama” sjedilo i razgovaralo “do kasno doba noći”. Poljske straže pucale su povremeno, a po fronti su bacane svjetleće rakete i rasvjetljavali su je reflektori. Ali to je bilo daleko od Mije i njegovih drugova. Ponekad se noću moglo lijepo čuti topničku vatru, pa bi vojnici izašli van i gledali u daljinu (*Dnevnik*, 4, 24.–27. svibnja 1917.). Mnogo su pisali kući, čitali su novine i tako su prolazili dani. Život je bio “vrlo lepi”. Žena je bilo dosta i “sa više sam ih poznat”, kaže Mijo, samo što su se ružno oblačile, bile su zamazane i debele “da Bože oslobodi”, ali “vole vojake” (*Dnevnik*, 5, 28.–30. svibnja 1917.).

¹⁶ “Stari Bohorodžani” danas su samo Bogorodčani, oko 15 km jugozapadno od Ivano-Frankivska.

¹⁷ Autor piše ime ovog vodotoka u dva oblika: Sadžana i Sadzava. Ispravan je oblik Sadžavka.

¹⁸ Menaža je kroatizirani oblik riječi *ménage* (fr.) – vojni obrok.

Vojnici su živjeli “kao bubreg u loju”. Upoznao je više Galicijanki, “ito lepši” i sastajao se svaki dan sa svojim suseljanima. Čim su bili na okupu, odmah im je bilo lakše podnositi ratnu svakodnevicu. S obzirom na to da su po cijele dane uređivali i utvrđivali bojne linije, zakloni su već izgledali “kao Festungi”¹⁹ što i ne čudi jer je austrougarska vojska bila na tome području već dosta dugo. Okruženi svojim zaklonima, ljudi su se osjećali sigurno, pa Mijo kaže: “U noći se svučem i spavam kao kod kuće”. (*Dnevnik*, 6, 16. lipnja do 1. srpnja 1917.) Obavljanje službe na poljskim stražama (2.–7. srpnja 1917.) neusporedivo je rizičnije i tih je dana bio “nezadovoljan”, pa veli:

O Bože moj kad će sve ovo proći, da milijuni naroda ovakav život sporovode, i svaki čas vide smrt pred očima. Radi uvijek kao rob, dan i noć. Nikad mira, ali se sve mora durati. Sveće proći. Tako su prošli i ovi dani. (*Dnevnik*, 6, 3. srpnja 1917.)

Čim je prestao ići na poljske straže, postao je “život sjajan, zdrav sam, ništa mi ne manjka. Niti što radim, niti čim sjekiram” (*Dnevnik*, 7, 4.–7. srpnja 1917.).

Dana 8. srpnja 1917. vojska je stavljena u pokret i slika se mijenja. Dugotrajni marševi koji su znali potrajati cijelu noć, dovodili su ih sve bliže protivniku.²⁰ Po danu su se odmarali, a po noći hodali. Ispred njih borbe su vodile 25. (zagrebačka) i 26. (karlovačka) pješačka domobranska pukovnija, a 27. pukovnija bila je u sklopu divizijske pričuve. Rusi su probili bojne linije i postrojbe su se dva puta morale povući na pričuvne položaje, a do izravnog okršaja s neprijateljem došlo je 14. srpnja. Mijine strojnice pucale su po Rusima i palo je “dosta mrtvih”, dok je on izgubio tri “momka”. Toga dana kiša je strašno padala i puhao je vjetar, i tako je ostalo

¹⁹ *Festung* (njem.) – utvrda, tvrđava.

²⁰ Ovi navodi opisuju borbe na jednom malom odsječku ratišta u Galiciji tijekom tzv. ofenzive Kerenskoga koja je započela 1. srpnja 1917., a nazvana je prema Aleksandru Fjodoroviču Kerenskomu, tadašnjem ministru obrane u privremenoj vladi Rusije nastaloj nakon Februarske revolucije. Bila je to posljednja ruska ofenziva na Istočnom bojištu i njezinim slomom započinju dugotrajne pripreme za mirovne pregovore i potpisivanje separatnog mira. O tome više vidjeti: Renouvin 2008:362–373. O hrvatskim postrojbama u tim borbama vidjeti: Pavičić 2009:350–355.

tri dana i noći. Povrh toga, rusko topništvo “puca bez kraja” i “naše” im je odgovaralo (*Dnevnik*, 8–9, 14. srpnja 1917.).

Punih sedam dana proveo je Mijo “u prvoj liniji pred Kamjenom”,²¹ obilježenih “groznim topničkim bojem” obiju strana tijekom dana, dok je po noći bilo mirno. Momčad je po cijele dane bila u svojim “dekunzima”:²²

U dekungu sav zamazan, neobrijan i do Boga strašan. Gladan. U poldan nikad nemože doći menaža, pošto Rujo²³ puca ko lud. U mom dekungu kao kaka špilja, iz stiena izvire voda. Podmenom malo slame, puna ušiu. Pokriven jest, sa zemljom. Podmenom kabanica, sva zamazana. Desno od mene telefon, pa se može govoriti šta treba. Momci leže po grabi kao mrtvi. Strašan prizor. Nitko se po danu van pomaknuti ne smije. Topovi bačuške²⁴ a i naši grme preko nas, da se zemlja trese. Kad kad padne granata kraj mene. Bog čuva i nitko drugi. (*Dnevnik*, 9, 18.–21. srpnja 1917.).

Topništvo rusko nije bez kraja, ali ratnik sve proživi. U dekungu, i okolo, blato i voda. Mocar i blatan sav, zima. Grijemo se kraj vatre. Natukao na sebe celtu.²⁵ Izgledam kao kako plašilo, ali dao Bog duranje. Okolo svuda mrtvi, koji se kupe i pokapaju, volja božja. I tako su i ovi dani prošli a ja veseo da živim. (*Dnevnik*, 10, 15.–17. srpnja 1917.).

Odlaskom u pričuvu stvari se vraćaju u normalu. Vojnici se dovode u red, kuhaju krumpire, odmaraju se i pišu kući. Vojska je ponovno u pokretu i kreću se prema Černovicama u Bukovini, ali ovog puta nema tolike žurbe jer Rusi uzmiču bez pružanja značajnijeg otpora, pa Mijo ima vremena primijetiti koliko je plodan i bogat kraj kroz koji prolaze. Polja pšenice i kukuruza sterala su se na sve strane u nedogled, te kaže: “Ovdje nema u obće šuma, svuda žita i kuruzi, sve gazi careva vojska.” te “U kukuruzismo, levo detelina, Šenica, sve zgaženo.” ili “Bukovina jest bogata zemlja, osobito sa

²¹ Kamien ili Kamjen, kako ga autor piše, jest vjerojatno današnji Kamin-Kaširskij u ukrajinskoj pokrajini Volin.

²² Dekung je iskrivljeni oblik riječi *Deckung* (njem.) – zaklon, sklonište.

²³ Naziv od milja za Ruse.

²⁴ Bačuška je povijesni naziv za Ruse (od rus. *bátjuška* – otac, svećenik), ali ga Mijo sustavno piše “bačuška”.

²⁵ Celt je kroatizirani oblik riječi *Zelt* (njem.) – šator. Zapravo je riječ o šatorskom krilu.

krumpirom koga ovdje more ima i glavna je rana.” (*Dnevnik*, 15–16, 1.–3. kolovoza 1917.). Tih dana stižu u “postave” (bojnu liniju, op. a.) iz 1916. godine, a cijelo to područje koje je četiri puta padalo iz ruke u ruku bilo je “pravo stratište, pustoš. Sve izkopano od lane, sve puno željeza.” (*Dnevnik*, 17, 5. kolovoza 1917.), “Nešto šume, sva iztrgana od granata.” (*Dnevnik*, 23, 17. kolovoza 1917.).

Posebno teško pao mu je blagdan Velike Gospe (15. kolovoza) i sv. Roka (16. kolovoza) jer je toga dana prije rata išao na proštenje u susjednu župu vozeći na kolima svoje roditelje, pa kaže:

Tamo bili u Crkvi a kasnije se zabavljali, siti friška mesa i pive na koli u večer krenemo kući. A gle sada kako i gdje živim, u zemlji, skopanoj rupi kao grabežljiva životinja, sličan plašilu, pun ušiu bez kraja, pošto ih ova zemlja puna. (*Dnevnik*, 22, 16. kolovoza 1917.)

Cijeli kolovoz bio je kišan i blata je bilo posvuda. No, zanimljivo je da ga Mijo spominje samo tada, dok mu poslije nema spomena ni u kojem obliku, premda ga je u jesen moralo biti još znatno više. Vojnici su bili mokri i promrzli, a dani su im bili dugi i dosadni, “bez kraja”, jer zbog blata nisu izlazili van iz zaklona. I tako živi “Sav zamazan nemožeš se umiti niti išta drugo.” (*Dnevnik*, 24, 18. kolovoza 1917.). Od toliko vlage urušio mu se zaklon. Nekoliko dana kasnije ga je popravio i malo se uredio, ali nije se mogao očistiti od ušiju, “od njih nikada čist”, te kaže: “Ovako neživi niti moj pas u civilu, on nema ušiu, i bolju kuću posjeduje.” (*Dnevnik*, 24, 19. kolovoza 1917.)

U Bukovini je krumpira bilo u izobilju, no mjesec dana kasnije Mijo ga više nije mogao jesti, pa se prebacio kao i svi ostali na jedenje kukuruza, uglavnom pečenih i kuhanih (*Dnevnik*, 26, 24. kolovoza 1917.). Unatoč dosadi ratne svakodnevice, jednoličnoj hrani (kukuruz, krumpir i grah), čežnji za domom i brizi za najmilije (“moja žalostna Majka, žena i sitna dječica”; *Dnevnik*, 48, 7.–8. studenoga 1917.), večeri su protjecale u veselju, pjesmi, svirci, kartanju, slušanju gramofona, plesu i druženju općenito. Rusi su bili “vrlo daleko”, topovi su povremeno malo pucali, no živjelo se “mirno i veselo ratno”. I dobro se spavalo, posebice ako se uspio domoći kreveta na “Federe”²⁶ ili su naišli na čitavu kuću u kojoj je još uvijek bilo jastuka i druge posteljine (*Dnevnik*, 40–49, 22. rujna – 12. studenoga 1917.).

²⁶ Feder (njem. *Feder*) – opruga.

Sredinom studenoga počelo se prvi put pričati o sklapanju mira s Rusima, a vijest su im donijeli ruski vojnici. Mijo kaže: “Rusi i naši razgovaraju, među bele zastave.” (*Dnevnik*, 49, 12.–15. studenoga 1917.), a u istom se navodu prvi put kratko spominju Talijani. Glasine i razgovori o miru te sklapanja lokalnih primirja osnova su idućih zapisa. Početkom prosinca Mijo kaže:

Mirno što nikad. Rusi hodaju na svom kraju ceo dan slobodno, isto naši. Nigdje ne pukne puška. U večer pjevaju naši, isto i rusi. Svaki dan se šnjima sastajemo, pripovjedamo, očemo svi mir. Ništa se ne radi, nego se grij i jedi ako imaš šta, ali na žalost slabo. Tako se jede da čovjek samo ne umre. Dosta ladno. Jedva očekujem da se vojske vraćaju u domovinu svoju. (*Dnevnik*, 52, 3.–6. prosinca 1917.)

Tugu i samoću danjeg dijela Badnjeg dana zamijenilo je večernje veselo druženje sa suborcima, dok su im na sam Božić “silni Rusi” došli čestitati (*Dnevnik*, 54–55, 24.–25. prosinca 1917.). Premda svi već maštaju o odlasku kući i drugoj mogućnosti uopće nema ni spomena, od jutra 29. prosinca vojska je ponovno stavljena u pokret. Čini se da ne znaju kuda idu. Vojska ne staje ni za Novu godinu niti su je nešto posebno slavili, ali su čuli glasinu da idu zamijeniti Nijemce u Tarnopol²⁷ (*Dnevnik*, 55, 31. prosinca 1917.). Za razliku od toga, pravoslavni su Božić proslavili velikom zabavom s civilnim stanovništvom, posebice sa ženama (*Dnevnik*, 56, 5.–6. siječnja 1918.).

Cijeli siječanj vojska je uvježbavana u mjestu “Tourty”,²⁸ časnici su ponovno išli u školu, ali sve do 31. siječnja 1918. kada je naređeno vagoniranje cijele pukovnije, nisu znali kamo idu. A išli su u Italiju – pravac Tirol. Na put kreću 4. veljače, a uoči odlaska Mijo kaže:

Slabo veselje, samo tuga i jadi moji. Mnogo mislim na prošlost, na odlazak naše hrvatske vojske na drugo ratište. Oprostit se sa Bukovinom i Galicijom, za našom braćom koje krije crna gruda, koje

²⁷ Tarnopol je današnji grad Ternopilj, sjedište istoimene oblasti u zapadnoj Ukrajini. Nalazi se oko 280 km sjeverno od Černovica.

²⁸ “Toutry” je današnje mjesto Tovtri u ukrajinskoj pokrajini Volinij.

mi ostavljamo, misleć gdje će naše tijelo naći ladan grob. Gdje li će ga kriti crna zemlja. (*Dnevnik*, 58, 2.–3. veljače 1918.)

TALIJANSKO BOJIŠTE (DOLOMITI)

Vožnja željeznicom prolazila je “dosta dobro”, jedino što im je trebalo sedam dana vožnje s istoka Monarhije, preko Budimpešte i Beča, te da stignu u Korušku, pa kaže:

Za vreme vožnje obskrba dobra, i u vagonu nije loše. Mojim se roditeljem isto javljam gdje god možem. (...) Velike brdine ima i sniega.

Vožnja željeznicom Štajerskom. Grozne brdine, dosta snega. Vožnja već dosadna, šest dana

Isto vožnja Koruškom izmedju velikih brdina. Dosta ima snega, ali toplo. (*Dnevnik*, 59, 6.–10. veljače 1918.)

Iskrkali su se iz vlaka i krenuli pješice prema mjestu Carbonare²⁹ gdje su preuzeli opremu potrebnu za brdsko ratovanje (cipele, maske, krplje i rublje) i krenuli su dalje pješice u brda prema položajima 11. armije (*Dnevnik*, 59, 12.–13. veljače 1918.). “Svuda bregovi, i snega.”, “Sami bregovi, kamen.”, “Bregovi veliki, sam kamen.”, “brdine su velike bez kraja” – stalno ponavlja Mijo (*Dnevnik*, 59–61, 13.–25. veljače 1918.). Šok je opipljiv, a čim prestane pucnjava, iznova kaže: “Sami bregovi od kame, drugo ništa ovdje nema.” (*Dnevnik*, 62, 1. ožujka 1918.).

Dana 23. veljače dolazi u “postav” i već je idućeg dana vidio “digiće”.³⁰ Topovi pucaju da se sve trese. Kaverna³¹ se trese, a on “kao zvjer, strašan život”. Svaki čas očekuje preseljenje u vječnost. Malo i slabo spava (*Dnevnik*, 61, 24.–27. veljače 1918.).

²⁹ Carbonare je mjesto u talijanskoj pokrajini Trident (Trento), jugoistočno od grada Trenta.

³⁰ Digić je posprdni naziv za Talijane.

³¹ Kaverna je kroatizirani oblik riječi *caverna* (lat.) – pećina, rupa, špilja, šupljina. U vojnoj terminologiji označava umjetno stvorenu šuplinu u stijeni koju su pravile inženjerijske postrojbe za sklanjanje ljudstva i vojne opreme, a posebice teškog topništva.

Kod mene jest u kaverni zlo, zima, nema svjetla, sve od sami čadja, dim kao u paklu. Život težak što nikad, da se živiti može sam se čudim. Momci svi crni i zamazani kao dimnjačari. U špilji leže jedan do drugog, i svaki čeka sudbinu, kada će jedna teška da pogodi, pošto digić puca da se sve trese. U blizini nas najviše padaju. Hrane malo, a ništa dobiti niti kupiti. (*Dnevnik*, 62, 1. ožujka 1918.)

Dana 1. ožujka počeo je padati snijeg i padao je gotovo svaki bogovetni dan. Za jednu noć znalo ga je napadati i više od metra, a posljednji spomen snijega bio je 6. lipnja (*Dnevnik*, 62–72, 1. ožujka – 6. lipnja 1918.). Onda je počela padati kiša. Cijeli travanj i svibanj bili su u očekivanju proljeća, pa 13. svibnja kaže:

Uvijek kiša, sneg, vjetar u ovim visinama. Da Čovjek može da živi to se čudim. Mocar, zamazan i strašan, pun ušiu. Dugi i teški dani bez kraja, ali ratnik sve proživi. Obskrba dobra. Mnogo mislim na moj mili zavičaj kako jest tamo živiti pravi raj. A gle četiri godine blizu, da se ove krvave šale vrše. Govore da jest proleće, ovdje to u ovom Tirolu neizgleda. Kud pogledam ovdje brdine do neba, pune snega. Ovdje i u Kampamulo još kao usred zime. Vode nema nego topit od snega, epa onda živi. Samo tuga i jadi moji. (*Dnevnik*, 70, 13. svibnja 1918.)

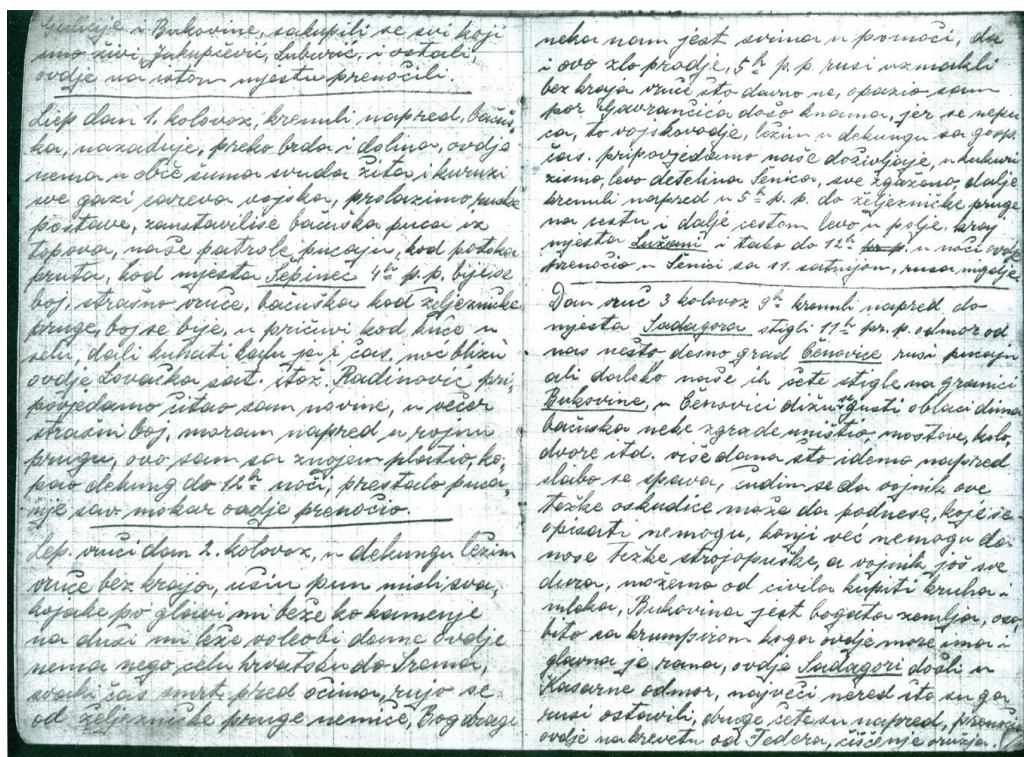
Sve to vrijeme nalazi se na prvoj bojnoj liniji i to puna tri mjeseca, vjerojatno s kraćim prekidima koje u zapisima ni ne spominje. Spomenuo je tek 14. ožujka da je već 19 dana na prvoj liniji, ali da ostaje i dalje sa svojim strojnicama na istom mjestu iako u sastavu 28. pukovnije (*Dnevnik*, 64, 14. ožujka 1918.). Dana 19. svibnja gorko bilježi da je već 50 dana živi na istom mjestu “kao zvier”, a s obzirom na to da je poslan u pričuvu tek 23. svibnja navečer, na istom je položaju proveo 54 dana bez prekida (*Dnevnik*, 71, 19.–23. svibnja 1918.). U kaverni je bilo hladno i vlažno, po zidovima je curila voda. Ovisno o tome koliko se vani pucalo, dobivali su više ili manje hrane, a često su bili gladni jer je ono što su dobili bilo jako loše. Još teže im je padalo to što je do njih slabo dolazila pošta, ali su sredinom ožujka Miji preko kumova ipak stigli glasovi od kuće i preporuka da traži “dopust radi bolje budućnosti, nešto kod kuće urediti” (*Dnevnik*, 64, 15. ožujka 1918.). Nije napisao što se pričalo po selu, no nešto se dogodilo. Otac ga je početkom travnja pitao što je s traženim dopustom (*Dnevnik*, 65, 5. travnja 1918.).

No, Mijo ne može na dopust jer se vojnim redovima pronio glas da se sprema ofenziva. Stoga i ne čudi što polako ali sigurno ljudi i upravo je ludilo riječ koja se sve češće spominje:

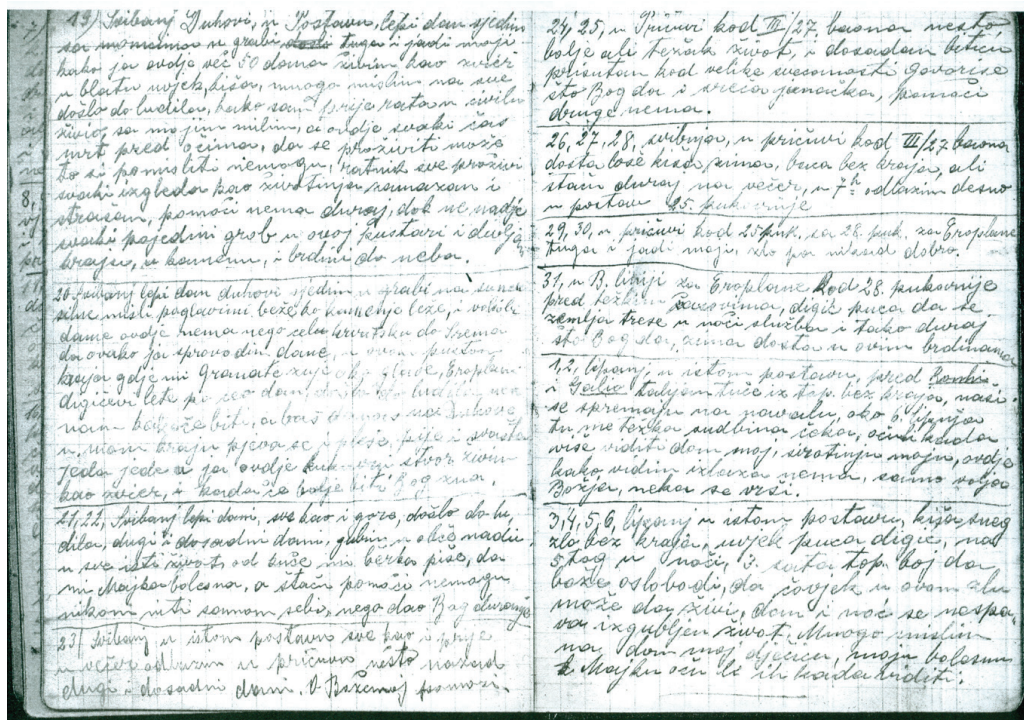
Dan dug kao godina, u nadi živim, ali još nikad ovako. Mnogo mislim da dodje do ludila. (Dnevnik, 63, 11. ožujak 1918.)

Mnogo mislim da čovjek poludi. Evo treće proljeće u ovom divljem životu, a osobito ovdje gdje su brdine do neba. Celu godinu snega i zima. Da se ovako živjeti mora, a u milom domu, onaj život sa mojom Ženom i dječicom, da onda poludiš. (Dnevnik, 65, 2.–3. travnja 1918.)

Mnogo mislim na sve, došlo do ludila. Kako sam prije rata u civilu živio, sa svojim milim, a ovdje svaki čas smrt pred očima. Da se proživiti može to si pomisliti nemogu, ratnik sve proživi. (Dnevnik, 71, 19. svibnja 1918.).

Slika 2: Primjer rukopisa s Istočnog bojišta (Dnevnik skenirala V. H. K., 2016.)

Slika 3: Primjer rukopisa s Talijanskog bojišta (Dnevnik skenirala V. H. K., 2016.)

Polako gubi nadu. Mijenja mu se rukopis (Slika 1, 2). Sve češće misli na obitelj koja je stalno prisutna u njegovim mislima, vjerojatno kao protuteža groznim uvjetima na bojištu. Mijo kaže:

Mnogo mislim na dom moj, dječicu, moju bolesnu Majku, oću li ih kada viditi. (Dnevnik, 72, 3.–6. lipnja 1918.)

Dobio od kuće paket što miga Mato doneo, mnogo mi pričo kako u milom domu pravi raj a šta ovdje gore nego pakao. Kaverna u zemlji kao zvier ali pomoći nema. Duraj do božje volje. (Dnevnik, 73, 7. lipnja 1918.)

Dana 15. lipnja krenula je ofenziva na brdima Asiaga, a 42. domobranska divizija u čijem je sastavu bila i 27. sisačka pukovnija izmijenjena je tek 23. lipnja i poslana na odmor. Mijo konačno dobiva dopust i 1. srpnja kreće na put u svoj “mili dom kmojim roditeljem”.

(*Dnevnik*, 75, 29.–30. lipnja 1918.). S dopusta se vraća na Talijansko bojište gdje pogiba na brdu Monte Vallon 29. listopada 1918. godine.

ZAKLJUČAK

Mijo Čipor bio je seljak rođen i odrastao u Lonji, selu usred Lonjskog polja, močvarnog područja u slivu rijeke Save koje je danas zaštićeni park prirode. S obzirom na mjesto odrastanja, blato i vlaga bili su mu poznat element koji jest neugodan kada je hladno, ali čini se da ga to nije pretjerano smetalo jer blato u svom dnevniku relativno rijetko spominje premda ga je tijekom jeseni i zime 1917./18. na poljima Galicije i Bukovine bilo u izobilju. Umjesto toga primjećuje koliko je to bogat kraj, s prostranim poljima pšenice i kukuruza, ali gotovo posve uništen nakon nekoliko prolazaka obiju vojski (austroougarske i ruske) po istome području. Izvan toga poharanog pojasa hrana se mogla kupiti kod civilnog stanovništva koje je prema vojnicima bilo nadasve susretljivo, barem tako proizlazi iz ovih zapisa. Susretljive su bile posebice mlade žene i djevojke, a interakcija između vojnika i civila davala je privid normalnog život unatoč ratu. Mijo je svega sedam dana proveo na prvoj liniji u jeku ljetne ofenzive, po završetku koje više nije bilo borbi na Istočnom bojištu i već su se svi ponadali da odlaze svojim kućama.

Umjesto toga otišli su početkom veljače 1918. na Talijansko bojište i to u Tirol, u suštu suprotnost dotadašnjem krajoliku, gdje je malo što ispod 2000 metara nadmorske visine. Dočekali su ih Dolomiti pokriveni snijegom, bez vegetacije, bez vodotoka, bez civilnog stanovništva i pet mjeseci vrlo loših vremenskih uvjeta (snijeg, kiša i vjetar), uz gotovo neprekidnu topovsku paljbu. Planine su podrhtavale od eksplozija topovskih granata svih kalibara, a vojnici su bili sakriveni u kavernama uz neprestano očekivanje izravnog pogotka koji bi ih zatrpao na licu mjesta. Hranu su dobivali isključivo od vojnih kuhinja koje su se rijetko uspijevale probiti do isturenih položaja jer je dostava bila prepuštena na milost i nemilost protivničkom topništvu. Izmjene na prvim bojnim linijama bile su rijetke jer su položaji bili izloženi neprijatelju i teško dostupni, pa je jednom prilikom Mijo proveo 54 dana bez prekida na istom mjestu. U tom je razdoblju polako počeo i ludjeti i gubiti svaku nadu da će ikada više vidjeti svoju obitelj.

Na grmljavinu topova čovjek se navodno navikne, ali se teško nosi s dugotrajnim boravkom u popriličnom ili potpunom mraku kakav je bio uobičajen u kavernama, umjetnim spiljama smještenima u unutrašnjost planine. Danas je moguće posjetiti ostatke bojišta u Dolomitima premda se to preporučuje uglavnom planinarima ili ljudima vičnima fizičkoj aktivnosti. Svima ostalima mnogo su dostupnije kaverne razmještene po Sočanskom bojištu i boravak u njima za preporučiti je svima koji žele barem djelomično shvatiti u kakvim su uvjetima živjeli vojnici Prvoga svjetskog rata. Mijo Čipor bio je seljak iz Posavine koji je silom ratnih prilika boravio u udaljenim krajevima Europe, toliko različitima od njegova rodnog kraja u koji se na kraju ipak nije vratio.

LITERATURA I IZVORI

- BATUŠIĆ, Nikola. 2003. "Ratni dnevnik Branka Gavelle". U *Krležini dani u Osijeku 2002.*, ur. Branko Hećimović, Zagreb – Osijek, 132–157.
- Bez ruma nema šturma! Prvi svjetski rat kroz Dnevnik Stjepana Kolandera*, <http://www.bezrumanemasturma.hismus.hr/> (pristup 10. 5. 2015.).
- BLAŠKOVIĆ, Pero. 1939. *Sa Bošnjacima u Svjetskom ratu*. Beograd (reprint: Zagreb, 2014.).
- ČEBOTAREV, Andrej. 1995. "Prvi svjetski rat u očima grofa Stjepana Erdödyja". *Gazophylacium*, vol. 2/1–2:33–58.
- ČIPOR, Mijo. 1917–1918. *Uspomena na moje ratovanje godine 1917. od 24. svibnja do volje božje*. Dnevnik (rukopis u privatnom vlasništvu).
- ČUTURA, Dinko i Lovro GALIĆ. 2004. "Veliki rat: pregled ratnih operacija". *Hrvatska revija*, vol. 4/3:13–60.
- Gradska groblja Zagreb*, <http://www.gradskagroblja.hr> (pristup 13. 5. 2015.).
- HERMAN KAURIĆ, Vijoleta. 2008. "Sjećanja dr. Vatroslava Florschütza sa ratišta Prvoga svjetskoga rata". *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, vol. 15:35–49. <http://hrcak.srce.hr/37606>
- HRSTIĆ, Ivan. 2010. "Dnevnik Ivana Čovića – prilog istraživanju dobrovoljačkog pokreta među Hrvatima u SAD-u u vrijeme Prvoga svjetskog rata". *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 42/1:157–177. <http://hrcak.srce.hr/60125>
- Kirurg na fronti. Ratni dnevnik Vatroslava Florschütza 1914. – 1918. / Surgeon at the Front. Vatroslav Florschütz's War Journal 1914 – 1918*. 2014. Priređivači Stella Fatović-Ferenčić i Antun Tucak. Zagreb – Osijek.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. 2013. *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine*. Zagreb.
- KUNČIĆ, Meri i Zoran LADIĆ. 2003. "Prilog životopisu Milana Japunčića". *Biobibliographica*, vol. 1:69–90.

- Monte Vallon*, http://www.planetmountain.com/english/trekking/ferrate/itineraries/scheda.php?id_itinerario=120&lang=eng&id_tipologia=35 (pristup 10. 10. 2016.).
- PAVIČIĆ, Slavko. 2009. *Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat*. Zagreb.
- PETERLIN, Davorin. 2006. "Josip 'Josipović' Rukavina". *Hrvatska revija*, vol. 6/1:4–11.
- PETRIĆ, Hrvoje. 2008. "Što je povijest okoliša?". U *Historični seminar* 6, ur. Katarina Keber i Katarina Šter. Ljubljana: Založba ZRC, 157–176.
- Prvi svjetski rat 1914.–1918. – pogled iz arhiva*, <http://prvisvjetskirat.arhiv.hr/ZbirkaDetalji?ZbirkaId=297> (pristup 17. 5. 2016.).
- "Ratni dnevnik Đure Radakovića". 2004. *Hrvatska revija*, vol. 4/3:61–69.
- RENOUVIN, Pierre. 2008. *Europska kriza i Prvi svjetski rat*. Zagreb.
- The National Archives*, <http://nationalarchives.gov.uk/news/905.htm> (pristup 17. 5. 2016.).
- VUKIČEVIĆ, Marko. 2015. "Odlazak u rat: mobilizacije i novačenja". U *Odjeci s bojišnice. Zagreb u Prvom svjetskom ratu*, ur. Kristijan Strukić. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 28–29.

Vijoleta Herman Kaurić

MIJO ČIPOR'S EXPERIENCE OF WWI OR HOW WE ARE DETERMINED BY OUR CHILDHOOD LANDSCAPE

The author analyses the experience of war based on the journal entries by Mijo Čipor, a peasant from Lonja who participated in WWI practically from its first until its last day as a private in 27th Home Guard Regiment from Sisak. Although he wrote in his journal nearly the entire time, only one booklet of records about the last two years of war survived. The entries began on the Eastern Front at the junction of three borders, namely Austro-Hungarian Empire, Russian Empire and the Kingdom of Romania, and in early 1918 his unit was transferred to the Italian Front, the area of Tyrol to be exact. The paper analyses to what extent the transfer to a different front influenced the changes in Mijo Čipor's personality, that is to say how his experiences of war on these two fronts differed with the emphasis on the prism of childhood landscape as one of the basic determinants of every human being.

Keywords: WWI, Mijo Čipor, 27th Home Guard Regiment (Sisak), Eastern Front, Italian Front, the experience of war, childhood landscape

Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

